

Manjšinski kongresi

Dr. Josip Wilfan

Predvsem moram priznati, da sem še italijanski državljani, da hočem tak ostati z vsemi posledicami, ki jih ima ta lastnost.

Opozarjam pa tudi vas na neke težkoče, ki nastajajo pri sprejemanju izvajanj o takem predmetu. Ko se govori o narodnih manjšinah, se govori o predmetu, ki vzbuja v nas nasprotujoče si občutke in misli. Dobro se moramo zavedati tega-le: če bi govorili samo o naših narodnih manjšinah, bi to storili s sočuvstvovanjem, z interesom in simpatijami. Če govorimo o nasprotnih manjšinah, in do tega še pridemo pri obravnavanju tega predmeta, se oglašajo v nas čisto nasprotna stremjenja, ker iz zelo razumljivih nagibov vidimo položaj takih manjšin v drugi luči. Če so daleč od nas in pripadajo narodu, s katerim smo v prijateljskih odnošajih, bomo tudi zanje čutili. Če so pa po krvi in po poreklu take narodnosti, ki nam ni všeč, ki nam je antipatična, jim bomo privoščili, da se jim slabo godi. In če se na koncu govori o manjšini, ki je v državi, za katero se mi čutimo nacionalno odgovorne, potem bomo mogoče pripravljeni krivdo valiti na nasprotna in ne na svoja ramena. Na to dvoličnost stališča moram opozoriti že v začetku.

Ali je zares treba naših kongresov? Odgovor na to je zelo težak. Leta 1925. smo se predstavniki zelo različnih narodnosti, nemške, madžarske, naše itd. odločili, da bomo sklicali prvi kongres. To je bila zelo skromna, neoficialna konferenca. Zavedali smo se vseh nevarnosti, ki so zvezane s takimi — seveda popolnoma privatnimi — sestanki odgovornih predstavnikov tako različnih narodnosti. Razmišljali smo tako-le: v položaju nacionalnih manjšin je nekaj skupnega, med njimi je nekaj, kar jih lahko veže kljub vsem razlikam, ki obstoje med njimi po državah, v katerih se nahajajo, in po narodnostih, katerim pripadajo. Na naš kongres leta 1927. so prišli n. pr. Katalonci. Spominjam se, da se je še nedolgo pred špansko revolucijo marsikak zelo resen poznavalec Španije ali naš diplomat, ki je tam služboval in imel direktne stike s prebivalstvom, nasmehnil, kaj govorimo o Kataloncih: to

ni poseben narod. Če danes nočemo biti bolj španski kot Španci, moramo reči, da se taki strokovnjaki motijo. Imamo tudi Baske, ki so popolnoma konkretno izdelana narodnost, s svojo kulturo, s svojim jezikom in s svojimi nacionalnimi aspiracijami. Imamo čisto različne manjšine. Jaz ne rabim izraza manjšine v onem pomenu, po katerem bi manjšina morala biti del naroda, ki ima svojo nacionalno državo, a katerega drugi del živi v drugi državi. Manjšino imenujem tudi Lužiške Srbe. So nacionalna manjšina v tem smislu, da živijo v tistem karakterističnem položaju, ki se kljub vsem graduacijam, niansam, vsem razlikam, pojavlja v najrazličnejših državah, kjer živijo razne narodnosti in od katerih ima ena narodnost nekako preponderantno situacijo. Imamo manjšine, za katere naš kongres ni vedel. Imenoval bi jih latentne, neznane. Gre n. pr. za Frize v Schleswig-Holsteinu, radi katerih je prišlo na naših kongresih do takega spora, da so narodnostne manjšine v Nemčiji izstopile, ker nismo mogli priznati teh Frizov za nacionalno manjšino v smislu svojih pravil. Zelo karakteristične ali politično pomembne so manjšine na mejah. Govorim n. pr. o naši v Italiji, o Nemcih na južnem Tirolskem, tudi o Nemcih v Češkoslovaški in drugod. Take manjšine predstavljajo za vsako državo posebno delikaten problem. Lahko vas spomnim tega, kar je rekel sam Mussolini: da bi drugače postopal z našo manjšino v Italiji, če bi bila tako prijazna, da ne bi živela na meji, ampak tam kje v Etruriji. Na vsak način je v njegovi opombi misel, po kateri se gotovo tudi v drugih državah ravna proti svojim manjšinam. Nadalje imamo tako imenovane močne in šibke manjšine. Takoj bi hotel poudariti, da ta razlika v okvirju naših kongresov ne velja, ampak v praktičnem življenju se brez dvoma uveljavlja. Kakšna manjšina so Nemci v Češkoslovaški! Taka, da niti nočejo biti imenovani nacionalna manjšina. Tudi Madžari v Rumuniji predstavljajo po svoji naseljenosti, po svoji socialni strukturi, po svoji ekonomski moči čisto drugačno manjšino kakor n. pr. Slovenci v Avstriji. Moral bi naštet še mnogo drugih diferencijacij, a govorim pred takim poslušalstvom, da ne smem tratiti časa s tem, da bi to poglavje podrobneje obravnaval. Na vsak način, če si predstavljamo vso to pestrost in različnost nacionalnih manjšin, je kot prvo vprašanje zares na mestu tole: kaj je med vami skupnega, kaj vas more družiti? Kak smisel ima kooperacija tako različnih elementov? Prav tistega, ki sem ga že v začetku označil, da so narodne manjšine v položaju, ki predstavlja neko sorodnost, neko potrebo, neko nevarnost, ogroženost za dobroto, ki jo dandanes vsak narod šteje med nedotakljive. V tej skupnosti je možno, da se skupni interesi bolje zaščitijo. To, mislim, leži na dlani. Prepričani smo, da imajo naši kongresi s tega vidika veliko važnost.

Ti naši skupni nastopi dajejo neko avtoriteto in dajejo našemu glasu neko moč, ki bo morda sčasoma, v 20, 50 letih vplivala na zavest evropskih narodov in jih prepričala o tem, da gre tu za problem, ki je vsem evropskim narodom skupen, za katerega je treba najti vsaj neke fundamentalne norme, po katerih bi se vsaj v glavnem mogli ravnati. Ta namen imajo naši kongresi (Rabim enkrat ednino kongres, enkrat množino kongresi. V prvem primeru mislim na konkretni sestanek, v drugem na organizacijo, na podlogi katere se ti sestanki vršijo). Naši sestanki so se vršili dozdej od leta 1925. dalje redno v Ženevi. Samo predzadnjikrat se je vršil na Dunaju, lansko leto pa v Bernu. Gre za privatne sestanke. Nič oficialnega ni v njih, čeprav se jih udeležujejo samo legitimni predstavniki posameznih narodnosti. Polagali smo važnost na to, da so to v prvi vrsti parlamentarci. Časi so se medtem tako spremenili, da dandanes manj narodnosti razpolaga s parlamentarnimi zastopniki kot leta 1925. Če pojde tako naprej, bomo prihajali na sestanke sami bivši parlamentarci, dokler živimo. Generacija, ki pride za nami, bi morala najti drugačno kvalifikacijo. Važno nam je bilo, da narode zastopajo samo parlamentarci, ali vsaj predstavniki, predlagani po kolikor mogoče nacionalnih organizacijah dotičnih narodov, in sicer zato, da bi imeli večjo veljavo pred svetom in zato, da bi bili to zares odgovorni predstavniki. To bi hotel podčrtati. Kajti samo, če se tega jasno zavedamo, bomo marsikaj razumeli v ravnanju kongresov, kar bi sicer naletelo na bolj ali manj odločno nasprotje. Iz držav hočemo imeti predstavnike, ki se vračajo v svoje države in ki bodo mogli zato odgovarjati tudi pred svojo državo, če bi jih poklicala na odgovornost radi njih dela. Bali smo se emigrantskih kongresov. Nočemo, da bi gledala Evropa še kedaj tisti prizor, ki se je že večkrat pojavil, ko so nastopali emigrantje. Vsa čast njih posebnemu razpoloženju in motivom njih nastopa. So pa vendar iztrgani iz zemlje, kateri pripadajo in tudi po svojih psiholoških posebnostih in po svojem posebnem položaju ne morejo več veljati za odgovorne predstavnike svojega ljudstva. Je to trda beseda, ki pričenja deloma veljati tudi za marsikoga, ki se je nekoč čutil popolnoma varnega parlamentarnega zastopnika svojega naroda. Moramo pa računati: za evropsko javnost emigrant ni več tak zastopnik svojega naroda, da bi mogel še veljati za polnoveljavnega predstavnika zemlje, dežele, okraja, iz katerega prihaja. Hoteli smo biti veljavnejši po osebnosti, morali smo biti skromnejši po nastopanju in svojih besedah. Že samo s tem, da smo polagali tako važnost na to konstrukcijo, strukturo svojih kongresov — manjšine, zastopane po svojih legitimnih predstavnikih, — smo si naložili omejitve, ki bodo objasnile, zakaj naši kongresi niso bili v polni meri to, kar vsakdo

pričakuje — seveda samo za svoj narod, dočim bi gotovo obsojal, če bi kdo napadel državo, s katero ga vežejo neke sentimentalne vezi preko vseh razlik, in sicer napadel s tisto vehemenco, ki je pri emigrantih razumljiva, in do neke mere upravičljiva. Kako bi moral reagirati, če bi kdo napadel to njegovo nacionalno državo! Hočem rabiti čisto hipotetično primeru in jo vzeti iz neposredne bližine. Če bi n. pr. nemški emigrantje iz Jugoslavije napadli Jugoslavijo, kaj bi čutili Jugoslovani, Slovenci, Hrvatje, Srbi, ki bi bili na našem kongresu. Isto velja mutatis mutandis za vse druge narodnosti. Opravili bi s prvim kongresom in niti ta se ne bi končal v redu. Tako smo si morali postaviti že na prvem kongresu pravila: govorili bomo o načelih, postavljali načelne postulate, govorili bomo o položaju v posameznih državah, kolikor je potrebno, da se te zahteve ilustrirajo, pojasnijo, ne bomo pa smeli v svojih nastopih nikdar direktno govoriti o neki državi, o položaju v neki državi ali celo proti neki državi ali nekemu narodu. Obsodili smo se na — pri tem se moram nasmehniti — morali smo se obsoditi na akademična razmotrivanja. Vedno bolj in bolj ponavljajo na naših kongresih, posebno tisti zastopniki, ki prihajajo šele zdaj v našo sredo in ki niso doživeli vsega našega razvoja, da so naše izjave preteoretične, da se ne ukvarjamo s konkretnimi vprašanji, da bi morali udariti s pestjo po mizi in povedati državam vso resnico v obraz. Seveda nismo mogli biti tako dosledni, da bi v sedanjih razmerah dopuščali izključno parlamentarne zastopnike. Morali smo iti celo tako daleč, da smo morali dopustiti, da so manjšine nekaterih narodnosti zastopali delegati iste narodnosti iz kake druge zemlje, ker je bilo eni ali drugi manjšini nemogoče poslati pravega delegata. Takim delegatom smo postavili samo neke posebne pogoje in omejitve. Nimajo pravice glasovanja, ne smejo biti aktivno udeleženi v politiki, naperjeni proti državi, za katero gre. Naši kongresi so predvsem formulirali zahtevo svobodnega kulturnega razvoja kot etičnega principa, ki naj velja za žive evropske narode. Hočem poudariti, da se omejujemo na Evropo, in sicer ne samo iz oportunizma in ne samo, ker se ne bi hoteli dotikati manjšinskih vprašanj, kolikor obstojajo na drugih kontinentih, na katerih so zainteresirane sile, ki bi jih hoteli imeti v Evropi na svoji strani, marveč tudi iz prepričanja, da je manjšinsko vprašanje zares pretežno evropska specialiteta. Naš kontinent je zares po vsej svoji površini že nacionalno izdelan in so na njem kvečjemu malenkostni deli, kjer bi se ne moglo govoriti o prav razviti narodni zavesti. V glavnem je nacionalna zavest karakteristika našega kontinenta, tako da bi se mogel imenovati nacionalen per excellens. Ureditev razmer med narodi na podlagi spoštovanja kulturnega razvoja, to je naš ideal. Na naših kongresih ne moremo

misлити na to in smo zato ta problem tudi izključili iz svojega delokroga, da bi se odnosi med različnimi nacionalnostmi reševali z revizijo mej. V svojih pravilih smo to izrecno izključili in zastopniku katerekoli narodnosti je zabranjeno govoriti o tem predmetu. Mogoče, to se je priznalo ob raznih priložnostih, bi se marsikje mogle in morale meje revidirati po nacionalnih principih. — Srednja in Vzhodna Evropa kažeta pa vendar širše pasove, kjer se razmejitvev zgolj po narodnosti ne da izvesti, ne glede na to, da bi bila mogoče tudi škodljiva, četudi bi bila mogoča. Na vsak način stoje naši kongresi na stališču: o mejah in spremembah mej se ne sme govoriti. Mi iščemo rešitve v danih mejah. Rekel bi, kakor sem že nekoč opozoril, da smo pravzaprav element konservativnosti, ohranjevanja statusa quo, anti-revizionisti. Ni sicer naš namen, posamezne manjšine delati lepše kot so, ampak sodelovanje naše kot tako, efekt našega dela je pravzaprav antirevizionističen. Če je kak narod povsem revizionistično usmerjen, potem sam in njegove manjšine nimajo pravzaprav na naših kongresih ničesar iskati in mogoče ne izdajam nobene tajnosti, da so se v zadnjem času prav pri takih narodih, oziroma manjšinah res pojavili znaki nekega ohlajevanja, dezinteresnaja za našo kooperacijo. To je seveda zame argument za to, da naši kongresi po svojem efektu, če ne po intencijah njih začetnikov, niso nikako orožje, ki bi ogrožalo sedanje stanje v Evropi, ampak nasprotno sredstvo, s katerim bi se moglo sedanje stanje utrditi.

V zvezi s to zahtevo po svobodnem kulturnem razvoju za vsako narodnost stoji zahteva, ki je bila na dnu vseh naših resolucij, in ki je potem zadobila povsem odločno obliko na dunajskem kongresu, zahteva po generalizaciji manjšinskega prava. Razlikujemo: organizacijo za mednarodno zaščito manjšin. Zaščita, ki obstoji v tem, da se ravnanje z manjšinami od zunaj nadzoruj, ne permanentno kakor hočejo nekateri, ampak vsaj pri vsaki pritožbi, ki se smatra po pravu društva narodov za dopustno. Ne zahtevamo take zaščite manjšin, nasprotno, priznavamo, da taka zaščita manjšin, kakor je garantirana s konvencijami v mirovnih pogodbah nasproti posameznim državam, med temi tudi za Jugoslavijo, morda bolj škoduje kot koristi. Mi priznavamo, da bi pritožba na društvo narodov morala res predstavljati tisto ultimo ratio, h kateri naj bi se manjšine zatekale, če res ne bi bilo v državi, v kateri žive, nobenega drugega pomočka.

Naša zahteva gre v drugo smer. Mi hočemo proglasiti potrebo, da bi se med državami evropskega kontinenta sklenile občne konvencije, s katerimi bi te države vsaka zase priznale osnovna načela, ki so kodificirana v pogodbi za zaščito manjšin, za obvezna za svoje ozemlje. Taka občna konvencija bi na vsak način naposled prenesla vse to pravo

iz ravnine golih platoničnih zahtev na bolj trdna tla pozitivnega prava. Nato smo v svoji resoluciji izdelali celoten kodeks manjšinskega prava, ker dobro vemo, da konvencije določajo samo nekatera načela in da to pravo ni izdelano tako, kakor ga potrebuje vsakdanje življenje nacionalne manjšine. Šli smo tudi na ekonomsko polje. Dotaknili smo se tudi političnih problemov in raznih predmetov, katerih se konvencije običajno niti ne dotaknejo ali pa se jih tako omejeno, da se ne da iz njih izžeti nič konkretnega. Ena zahteva je naravnost nasprotna duhu, ki je inspiriral konvencije. Konvencije govore bolj ali manj o individualnem pravu posameznih pripadnikov nacionalnih manjšin. Mi pa smo prepričani, da za manjšine ni ne prave varnosti ne prave možnosti razvoja v kulturno-nacionalnem pogledu, če jim ni priznana kolektivnost. V zvezi s tem prehajamo na drugo našo temeljno zahtevo. Kulturne avtonomije nismo zahtevali kot institucije, ki naj bi veljala za narodne manjšine v vseh državah in ki naj bi jim omogočala, da bi si samo z lastnimi sredstvi zgradili podlago za svoje kulturno življenje in da bi se tudi same upravljale. Pač pa smo kulturno avtonomijo, o kateri je bilo govora že v stari Avstriji, priporočili kot eno najprimernejših in idealu najbolj približujočih sredstev za ureditev življenja nacionalnih manjšin v raznih državah. Kulturna avtonomija se je tudi že docela izvedla v eni državi, v Estoniji in ravno uvedba kulturne avtonomije v tej državi leta 1925. je bila izhodišče za naše mednarodne pokrete. Ko smo prvičkrat na našem kongresu postavili postulat kulturne avtonomije, so se oglasili predstavniki Slovencev z onstran Karavank s pomisleki, in smo mu potem dodali kot klavzulo **ali** kot avtentično interpretacijo, da kulturna avtonomija ne sme biti vsiljena, marveč dana le, če jo manjšina sama zahteva. Danes jo zahtevajo ravno koroški Slovenci in jim nasprotna stran dela razne težkoče ter noče ustreči tej zahtevi.

Na zadnjem kongresu v Bernu smo govorili tudi o teritorialni avtonomiji. Pri tem se moram nekoliko bolj zamuditi, ker je bila ta zahteva povod za nekega, rekel bi poklicnega nasprotnika naših kongresov, da nas je napadel, češ, da smo šele zdaj pokazali, kam pes taco moli, z drugimi besedami, da smo šele zdaj pokazali, da se hočemo tudi teritorialno izločiti kot posebna telesa v posameznih državah, kot nekake države v državi. Lahko konstatiram, da smo že na prvem kongresu govorili in v takratni resoluciji izrazili, da popolnoma prepuščamo položaju v posamezni državi in uvidevnosti v posameznih državah, ali naj se kulturna avtonomija izvede na teritorialni ali na kulturni podlagi. Ko so me prijatelji prosili, naj formuliram resolucijo o teritorialni avtonomiji — torej konkretno, kjer obstoje pogoji za to — sem si moral reči, da ta zahteva zares ustreza človeški pri-

rodi. Nemogoče si je predstavljati povsem enotno uniformirano ure-ditev obsežnega državnega teritorija, ne da bi se vpoštevala njegova prirodna teritorijalna razdeljenost. Priroda sama zahteva neko ožje ozračje, neko ožje okolje, v katerem se moremo bolj intenzivno iz-življati, v katerem moremo zadoščati svojim lokalnim potrebam. Ter-ritorijalna omejenost bo ostala v vseh državah. In sicer kljub vsem poizkusom, da bi se kakor n. pr. v Avstriji izvedla neka razdelitev po stanovih ali po drugih takih kategorijah. Navezanost človeka na tla, na katerih živi, bo vedno obstojala, dokler bomo hodili z nogami in ne bomo imeli kril ali peroti. Noge nas vežejo na tla, na katerih živimo. Ves naš ustroj je teritorijalno determiniran. In kaj je potem prirodnejše kakor to, da se tudi življenje nacionalnih manjšin omogoča v teritorijalnem okviru, če je njih bivališče teritorijalno omejeno. Država mora najti sredstev, da to omogoči in da z druge strani pre-preči vse škodljive posledice zase. Toda a priori odklanjati vsako tako zahtevo, se mi zdi protinaravno.

(Dalje prihodnjič.)

Kantata o zagonetnem vozlu

Vladimir Bartol

Kaj hočeš, da zapojem pesem tvoji modrosti. Zvonko Karara, ali čudnim potom božje previdnosti? Kako preudaren si bil zmerom in kako premišljeno je bilo tvoje ravnanje. Kolikokrat so te mi pri-poročali starši za zgled! Zahajal si k nam, v elegantno zlikanih hla-čah in s čisto ovratnico, povedli so te v sprejemnico in poklicali sestre. (Jaz sem bil takrat kratkohačnik in le redko sem smel biti z vami.) S fino kretnjo si odložil klobuk, palico in rokavice in svečano si sédel za mizo. Govoril si resno in pametno kakor štiridesetleten mož in mama in sestre so te verno poslušale. Zame nisi imel pogleda; naši so ti povedali, da sem nedružaben divjak, ki se najraje potika po gozdovih, in s tem sem bil zate odpravljen. Toda jaz sem prežal na sleherni tvoj migljaj in vsako tvojo kretnjo sem si pazno zapomnil. Res, moder si bil, Zvonko Karara, in preudaren. —

Vendar pa ne tako, da bi bil mogel vedeti, da je prav tisti čas zasadil posestnik plantaže v Siciliji, Giuseppe Toscanelli, neko dolo-čeno oranžno drevesce...

* * *

Edini otrok si bil in kako skrbno so te vzgojili tvoji starši! Bolj so pazili na sleherni tvoj korak kakor na punčico v svojem očesu. Mi-slil bi skoraj, da si najdragocenejša stvar sredi veseljstva. Če bi mo-

Manjšinski kongresi

Dr. Josip Wilfan

(Konec.)

Prehajam k čisto drugemu predmetu. Naši kongresi so spoznali, koliko ovira mirno, složno, prijateljsko sožitje med narodi v isti državi — a to velja seveda tudi čez meje — medsebojno nepoznanje, kolike koristi bi bilo, če bi javni faktorji, publicisti, politiki zares spoznali tiste delce tujih narodov, ki živijo v njih, in potem tudi te narode same, s katerimi te delce vežejo kulturne in nacionalno sentimentalne in drugačne vezi. In kako malo se stori v tem oziru! Ali ne bi moral v vsaki državi, kjer so različne narodnosti, obstojati vsaj po en institut, v katerem bi se zares temeljito zbiral ves material, ki zadeva nacionalne manjšine v tej državi in sploh tudi narode, s katerimi so te manjšine sorodne. Kaj vemo n. pr. mi v Jugoslaviji o Madžarih in Romunih, katerih del živi tudi v naši državi. Več kot tega, kar nam posredujejo novine ali drugo slučajno štivo ne ve nihče in tudi tisti ne, ki odgovarjajo za ravnanje z manjšinami (Romuni, Madžari, Arnavti). Koliko dragocenih izkušenj, ki jih nabere posameznik v občevanju ali bivanju med njimi, se izgubi, ker nimamo nikjer centrale, kjer bi se vse te skušnje zbirale in izkoriščale. Koliko bi bilo doseženega za sožitje med narodi v Evropi, ko bi se zares poznavali, ko bi ne bilo več med nami samo nekaj meglenih predstav in asociacij z neprijetnimi občutki. Ko bi bila slika sosednih narodov, s katerimi živimo, jasna vsaj v vodilnih krogih. Zato naši kongresi vedno priporočajo, naj bi se ustanovili instituti v vseh državah in tudi mednarodni institut, v katerem bi bile udeležene vse države in kjer bi se zares gojilo to poznanje. Vem, da govorim o precej megleni materiji, ki sega v najrazličnejše panoge znanstva, vendar je vzeti za centralni predmet študija narod kot tak, ne njegove literature itd., ampak narod sam, to osebnost našega partnerja, antagonista, če ga hočemo tako imenovati. Spoznajmo, kolike koristi bi bilo to!

Še en predmet vas morda zanima, s katerim se bavijo naši kongresi; problem organizacije narodov. (Menjavam naglas, včasih pravim národov, včasih národov). Problem organizacije naroda kot celote ne glede na države. Na naših kongresih se je zdelo, da je narod v pogledu, kakor ga mi obravnavamo, neka realnost, ki ni zgolj predmet statistike ali kvečjemu še etnografije, temveč, da je to zares, ne bom rekel organizem, pač pa na vsak način neka oblika, v kateri se vrši življenje ljudskih mas, oblika, ki je zadosti določna in različna od drugih oblik, da bi jo bilo vredno priznati za realnost

in da bi jo bilo potreba tudi nekako organizirati. V Avstriji smo imeli sokole, ki so bili organizirani zgolj po narodnosti. Sokoli se tudi zdaj zbirajo ne glede na države, v katerih obstoje te organizacije. Mislim tudi na druge pojave, skupne narodovemu življenju, postavim na primer glasbo. Zakaj naj bi bila vedno omejena, če govorimo o slovenskem narodu, na tiste Slovence, ki živijo v Jugoslaviji? Ali pa, če govorimo o pravoznanstvu! Zakaj ne bi smeli pri znatvenem, pri praktičnem znatvenem delu slovenskih pravnikov vedno sodelovati tudi pravniki Slovenci, ki živijo zunaj državnih meja. Gre za neko sodelovanje na čisto kulturnem polju, ki je brez dvoma koristno za prizadete države. Kakšni posredovalci med pravnim življenjem v Jugoslaviji in v Italiji bi mogli biti slovenski in hrvaški juristi iz Italije s svojim poznavanjem italijanskih zakonov, italijanskega pravnega življenja, če bi jim bilo možno, da bi to svoje poznavanje direktno — bolj direktno kot je sedaj mogoče — posredovali jugoslovanskemu pravnemu življenju. Vem, da so se proti temu ustvarjanju možnosti za sodelovanje v širokem narodnem okviru uveljavili razni zelo močni pomisleki. Toda če bi se to uredilo pri vseh narodih, če bi se sodelovanje vzajemno priznavalo, če bi smeli Poljaki iz Nemčije prosto sodelovati v Varšavi pri organizaciji, ki obsega ves poljski narod, kjerkoli živi na svetu, če bi morali nasprotno — poljski faktorji dovoljevati Nemcem iz Poljske, da bi sodelovali v kulturnem življenju vsega nemškega naroda, ali bi to res moglo imeti kake dalekosežnejše, težje posledice, kakršnih se nekateri boje? Že sama recipročnost, če bi smeli n. pr. Nemci iz Jugoslavije sodelovati na juridičnih kongresih v Avstriji in obratno, ali ne bi že sama ta vzajemnost, sočasnost, analogija postopka preprečila škodljivih posledic takega svobodnega gibanja, ki ga mi zahtevamo? Naš kongres je seveda zamislil organizacijo kulturnega udejstvovanja poedinih narodov ne glede na državne meje v veliko večjem obsegu, toda ne v obsegu, v katerem hočejo sedaj nemški nacionalni socialisti s svojim pojmom Volksgemeinschaft segati daleč preko vseh meja. V tem oziru moramo določiti v smislu našega dosedanjega dela mejo med tem, kamor segajo naše aspiracije po možnosti svobodnega narodnega delovanja ne glede na državno mejo, in onim, kar zahtevajo preko te meje nemški nacionalni socialisti, ki prisvajajo Nemcem v tujih državah tudi že nekako vsaj potencialno nemško državljanstvo. Tu bi hotel omeniti v oklepaju, da je Italija deloma že pred vojno priznavala Lahom, neitalijanskim državljanom neke kvalifikacije ali vsaj neke možne prednosti čisto samo kot Lahom ne glede na njih državljanstvo. Najbrže bodo morale druge države le slediti italijanskemu zgledu.

Eno polje je seveda zelo zanimivo za pripadnike te države in za mene kot predstavnika naše nezaščitene manjšine v nji, polje, na katerem sodelujejo tudi naši kongresi. To je kritika o ravnanju družbe nacij glede zaščite nacionalnih manjšin. Priznati moram precej odkrito, da smo se te kritike udeležili, čeprav smo, ponavljam, na naših kongresih manjšina, ki nima možnosti pritožiti se zaradi nezadostne zaščite pri društvu narodov, kajti Italija nima do manjšin nobenih obveznosti, vsaj ne takih, da bi jih mogla družba narodov s sankcijami uveljaviti. Po mojem mnenju je ta enostranost v zaščiti manjšin, ki velja samo nasproti nekaterim državam v korist nekaterih manjšin neko zlo, ki utegne imeti tudi dobre posledice. Kolikor bolj enostransko se uveljavlja zaščita manjšin, toliko bolj imajo odgovorne države povod, upirati se temu, da jih kličejo pred sodni zbor hujših zločincev, kot so one same, toliko bolj se tudi po tej strani pripravlja javno mnenje na potrebo neke reforme, nekega splošnega izboljšanja v korist vseh. Vem, da za tako državo ne more biti nič hujšega in nič bolj ponižujočega, kot to, da jo citirajo pred zbor, sestavljen iz predstavnikov držav, ki imajo v tem pogledu veliko hujše grehe na vesti, in da se mora opravičevati glede pritožb posameznih držav radi kršenja minoritetnih pravic. Ponavljam: dokler obstoje te konvencije, morajo kongresi nacionalnih manjšin dosledno ponavljati tudi radi tega večjega cilja, za katerim stremimo, da so te zaščite nezadostne in da tudi, kolikor so zasidrane v mednarodnih konvencijah, davno niso tako uresničene, kakor bi morale biti.

Dovolite, da se dotaknem še predmeta, ki ga tudi omenjam na začetku: problema Židov, s katerim se je ukvarjal naš poslednji kongres v obliki, ki je edina dopustna. Moram reči, da smo se čudili — ali pa tudi ne čudili — ko so se prav tu oglasili kritiki, češ, da naš kongres ni storil svoje dolžnosti, da je pokazal, kako je podrejen nemški volji, nemški prepotenci, in da se zato ni upal obsoditi postopanja z Židi. Zakaj prav za prav gre? V Nemčiji so odkrili, da asimilirani Židje niso Nemci, ampak Židje in so to proglasili. Da so Židje, čeprav so se na zunaj asimilirali, še vedno Židje in da tudi čutijo kot Židje, o tem ni dvoma. Tudi Walter Rathenau, največji Nemec povojne dobe, je moral to občutiti na lastni koži. Židje so po svoji nadarjenosti ali po svojih posebnih kvalitetah uspeli zasesti zelo ugodne pozicije v družbi in v ekonomskem življenju sredi nemškega naroda prav s tem, da so se asimilirali. Po večini pripadajo imovitejšim slojem in razume se, da so se koncentrirali na take poklice, s katerimi se sinovi takih slojev navadno ukvarjajo. Med vojno in po vojni se je v Nemčijo preselilo tudi mnogo vzhodnih Židov. (Hočem samo v kratkem

povedati, kar vam je itak vsem znano.) Ti Židje so posebno pod novim režimom, ki je nastal po svetovni vojni, prišli, lahko se reče, do takih pozicij v ekonomskem in družabnem življenju, ki niso odgovarjale njihovemu številu, in sicer vedno pod marko: jaz sem Nemec. Nočem zagovarjati Nemcev. Hočem samo pojasniti ta fenomen, da je nemški narod v zvezi z vsemi drugimi spremembami in z vretjem, ki se je v Nemčiji vršilo, odklonil to simbijozo, to sožitje v obliki popolne asimilacije, popolne indentifikacije Židov z Nemci, ki pa seveda le ni šla tako daleč, da ne bi obstojala med Židi neka nevidna solidarnost, ker se asimilacija ni mogla tako popolnoma uresničiti in izvesti, kakor so mogoče Židje sami celo želeli. Ta solidarnost, ki se pojavlja med Židi vsega sveta po dogodkih v Nemčiji, ta fenomen, da je narod nekoč odklonil asimilate, torej tiste, ki so se mu prienačili, ki so se ž njim zedinili, da jih je odklonil, proglašujoč, da imajo neke znake, po katerih se ločijo od naroda, s katerim so se združili, ta fenomen odgovarja našemu manjšinskemu stališču. Saj je to, negativno izrečeno, to, kar zahtevamo mi, ko se branimo asimilacije. Mi se borimo prav proti temu, da bi nas asimilirali. Tudi mi trdimo, da čeprav ta asimilacija z modernimi rafiniranimi metodami uspe, vendarle ostanemo vedno nekaj, po čemer se asimilati vedno, tudi še nadalje razlikujejo od naroda, ki jih je absolvirali. Saj se dogaja celo današnjim Prusom, da jim razni Nemci pravijo: Vi ste samo ponemčeni Slovani. Še po stoletjih se čuti v narodu neka sled preteklosti, ki postavlja mejo med raznimi deli tega naroda. Na koncu moramo res reči, da se narodi nahajajo in ne porajajo. Ta fenomen, ta proglasitev Židov v Nemčiji od asimilantov za asimilate, za Nenemce je torej po našem popolnoma upravičeno. Vendar se tudi v tem nismo zedinili. Madžarski zastopnik nam je rekel: mi, Madžari, seveda ne moremo priznati tega disimiliranja, v izjavi: Ti nisi Nemec, ti si Žid. Naš narod stoji na nasprotnem stališču: kolikor več se vas asimilira, tembolje za nas. Mi bi prišli v nasprotje z vso linijo našega naroda, če bi danes na našem kongresu proglasili disimilacijo za nekaj upravičnega, za nekaj, kar mora veljati za vse narode.

Naši manjšinski kongresi stoje na načelu soglasnosti. Če se ne moremo zediniti soglasno, zadevo odložimo, dokler se stvari tako ne razvijejo, da pride do enotne formulacije. Ostane pa eno: Vi, Nemci, imate pravico reči Židu, ti nisi Nemec, a nimate pravice kršiti načel, ki jih sami proglašate v korist svojim nacionalnim manjšinam. Če je posledica te deklaracije o disimilaciji ta, da postanejo Židje v Nemčiji avtomatično Ne-nemci, torej neka nacionalna manjšina, ne sme biti posledica tega dejstva to, da bi jim kršili njih državljanske in človeške pravice. Razsodba, kolikor je deklarativna, kolikor proglašča:

kdor ima te in te znake, ni Nemec, je v redu. Eksekucija, s katero naj bi se ta ugotovitev udejavila, ali recimo, prevedba Židov iz stanja, v katerem so bili kot del univerzalnega naroda, v položaj nacionalne manjšine in potem ravnanje s to nacionalno manjšino, ta proces pa se mora izvršiti po istih načelih, ki jih vi, Nemci, proglašate za veljavne za vse nemške nacionalne manjšine.

Na to smo se zedinili. V tem naš kongres ni odrekel. Res je, da nismo imenovali v tej resoluciji ne Nemcev ne Židov. To pa iz istih načel, ki sem jih prej omenil, ker moramo itak samo načelno, teoretično izražati svoje mnenje. Res je tudi, da sedaj nimamo v svojem okviru manjšin iz Nemčije, kakor smo jih imeli nekoč. Dejstvo pa je, da smo se prav letos z njimi dogovarjali, in izrazili so isto željo i Poljaki i Danci i Lužiški Srbi, da bi se radi vrnili. Resolucijo, ki bi bila naperjena proti Nemčiji, bi mogli sprejeti s sodelovanjem teh manjšin ali vsaj s teoretično kooperacijo teh manjšin, prav tako malo, kakor ne bi mogli naši nemški ali madžarski prijatelji iz Jugoslavije, ki jih imam jaz s seboj na naših kongresih, glasovati za resolucijo, s katero bi se obsojala Jugoslavija — če bi to zaslužila, seveda. Če vzamemo v poštev: na eni strani osebno kvalifikacijo predstavnikov na naših kongresih, na drugi strani pa načelno omejevanje našega delovanja, mislim, da je treba priznati, da več nismo mogli reči kot to: za primer, da se v neki državi izreče disimilacija, mora država spoštovati tista načela, ki jih mi od prvega kongresa zagovarjamo. Za to resolucijo so glasovali tudi nemški delegatje vseh nemških manjšin, ki so zastopane na našem kongresu. Za onega, ki zna brati med vrsticami, je jasno, da ta resolucija obsoja vse ono ravnanje, s katerim se v Nemčiji kršijo manjšinska načela. Res je, da v tisti razdraženi atmosferi, v kateri se je vršil naš kongres v Bernu, ni bilo mogoče v polni meri zapopasti pomena te resolucije, posebno ne Židom, ki so bili na našem kongresu. To so cionisti. Bilo jim je silno težko, udati se takoj naši razlagi, ker so posebno asimilirani Židje najbolj ostro nastopali proti našemu kongresu. Vezi med cionisti in necionisti so tako močne, da se cionisti niso mogli odločati povsem svobodno. Na vsak način pa je upanje, da se bo to nesporazumljenje pojasnilo in da ostanejo tudi Židje v naši sredi. Seveda Židje, ki se izrečno proglašajo za pripadnike židovske narodnosti.

Ali bomo imeli letos kak kongres, še ni gotovo. Razmere so nejasne in mogoče bo zdravo, če za enkrat sestanek odložimo. Po mojem globokem prepričanju, je delo teh kongresov zares koristno, čeprav ne donajajo konkretnih rezultatov, ki bi jih mogli takorekoč že otipati. Gre za to, da se utrdi neko prepričanje v evropski javnosti. Poudarjati moramo vedno na novo in širiti krog tistih, ki spo-

znajajo, da na koncu koncev v iridentizmu, revizionizmu, zares ni zadnje rešitve. Države imajo svoje naloge in jih bodo morale še dolgo vršiti, dokler se naš kontinent ne spremeni v pravo enoto. Gre za to, v odnosu med narodi uveljaviti spoštovanje neke dobrine. Kakor smo mi nekoč v kazenskem pravu vedno bolj in bolj širili krog tistih dobrin, ki so zaščitene v naznačenem pravcu, prav tako se bo moralo med narodi uveljaviti spoznanje, da je nekaj v njihovem življenju, kar je sicer gotovo podvrženo spremembam, kar pa se vendarle mora vsaj po nekih elementarnih pravilih spoštovati in smatrati za nedotakljivo. Naši kongresi so skromen instrument za širjenje tega prepričanja. Mislim, da je to predvsem instrument malih narodov in malih držav. Mislim, da bomo vedno bolj in bolj svojo akcijo uravnavali v eno smer, da morajo velesile, tiste, ki se vsiljujejo za arbitre ali celo za diktatorje tej izmučeni Evropi, prve pričeti z dobrim zgledom. Prepričati jih, da ne bo prej miru v manjšinskem vprašanju, dokler velesile ne dokažejo, da je to vprašanje v njihovih mejah lahko rešiti. Tukaj se dotikam strani, ki je v zvezi s praktično platjo, in upam, da ste me razumeli. In v tej dobri zavesti morem jaz kot eden izmed dveh predstavnikov — drugi predstavnik je dr. Besednjak, da ga tudi kar imenujem, ki je mnogo dobrega napravil — izjaviti, da smo na tem polju sicer mnogo zagrešili in zamudili, v glavnem pa moremo tudi pred svojo ožjo javnostjo imeti zavest, da delujemo za splošni mir.*

Življenje in smrt Hilarija Bogdanoviča

Miško Kranjec

Dovolite, da vam pripovedujem o življenju Hilarija Bogdanoviča Stričinega, o njegovi družini in naposled o njegovi smrti.

Hilarij Bogdanovič, nevisok človek, zanikarno oblečen, je star v začetku te zgodbe petinpetdeset let; ni po ničemer važen, ne ugleden človek, nima nikakega stremljenja, nikakih velikih želja. Zdaj na stara leta niti ni več škodljiv družbi. V življenju ni bil nikdar nič. Ni se povzpел do odborniškega mesta v vasi, da bi tako pokazal svoje zmožnosti. V ceh je hodil vsako leto na nedeljo treh kraljev, toda tudi tam se ni povzpел do kakega mesta, temveč ga je doletelo vsako leto enkrat, da je svetil pri družbeni maši. Verjetno, da bi v lepem miru umrl, da bi mu cehovski svetili pri pogrebu, da bi mu organist z žup-

* Po stenografskem zapisniku predavanja, ki ga je dr. Wilfan imel v društvu „Pravnik“ dne 28. marca 1934.